

Waar zijn de reële getallen?

Frits Beukers

NWD 2008

Noordwijkerhout, 2 februari 2008

Getallen

Alles is getal

Alles is getal (?)

Elementaire getallen

Natuurlijke getallen:

$0, 1, 2, 3, \dots$

Elementaire getallen

Natuurlijke getallen:

$0, 1, 2, 3, \dots$

Breuken:

$3/4, 5/37, 234/17, \dots$

Elementaire getallen

Natuurlijke getallen:

$0, 1, 2, 3, \dots$

Breuken:

$3/4, 5/37, 234/17, \dots$

Negatieve getallen:

$-1, -5, -1/2, -37/5, \dots$

Elementaire getallen

Natuurlijke getallen:

$0, 1, 2, 3, \dots$

Breuken:

$3/4, 5/37, 234/17, \dots$

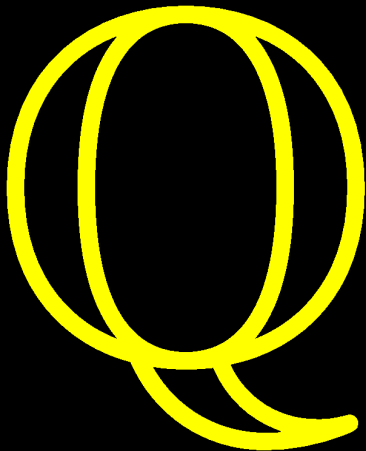
Negatieve getallen:

$-1, -5, -1/2, -37/5, \dots$

Rationale getallen:

Al het bovenstaande

Rationale getallen

Reële getallen

$\mathbb{R}$

Axiomas van $\mathbb{R}$

Optellen en vermenigvuldigen

$$(a + b) + c = a + (b + c)$$

$$a + 0 = 0 + a = a$$

$$(a \times b) \times c = a \times (b \times c)$$

$$a \times 1 = 1 \times a = a$$

$$a + b = b + a$$

$$a + (-a) = 0$$

$$a \times b = b \times a$$

$$a \times a^{-1} = 1 \text{ (mits } a \neq 0)$$

$$a \times (b + c) = a \times b + a \times c$$

$$0 \neq 1$$

Axiomas van $\mathbb{R}$

Optellen en vermenigvuldigen

$$(a + b) + c = a + (b + c)$$

$$a + 0 = 0 + a = a$$

$$(a \times b) \times c = a \times (b \times c)$$

$$a \times 1 = 1 \times a = a$$

$$a + b = b + a$$

$$a + (-a) = 0$$

$$a \times b = b \times a$$

$$a \times a^{-1} = 1 \text{ (mits } a \neq 0)$$

$$a \times (b + c) = a \times b + a \times c$$

$$0 \neq 1$$

Ordering

$$a < b \text{ of } a = b \text{ of } a > b$$

$$a < b \text{ en } b < c \Rightarrow a < c$$

$$a < b \Rightarrow (a + c) < (b + c)$$

$$a > 0 \text{ en } b > 0 \Rightarrow a \times b > 0$$

Axiomas van $\mathbb{R}$

Optellen en vermenigvuldigen

$$(a + b) + c = a + (b + c) \qquad a + 0 = 0 + a = a$$

$$(a \times b) \times c = a \times (b \times c) \qquad a \times 1 = 1 \times a = a$$

$$a + b = b + a \qquad a + (-a) = 0$$

$$a \times b = b \times a \qquad a \times a^{-1} = 1 \text{ (mits } a \neq 0)$$

$$a \times (b + c) = a \times b + a \times c \qquad 0 \neq 1$$

Ordering

$$a < b \text{ of } a = b \text{ of } a > b \qquad a < b \text{ en } b < c \Rightarrow a < c$$

$$a < b \Rightarrow (a + c) < (b + c) \qquad a > 0 \text{ en } b > 0 \Rightarrow a \times b > 0$$

Volledigheid

Elke begrensde en stijgende rij
getallen heeft een limiet.

Modellen van $\mathbb{R}$

Informeel:

- Verhoudingen van lijnstukken (Eudoxus, circa 375 v Chr), zie Euclides, Elementen, deel V

Modellen van $\mathbb{R}$

Informeel:

- Verhoudingen van lijnstukken (Eudoxus, circa 375 v Chr), zie Euclides, Elementen, deel V
- Punten op de reële getallenrechte

Modellen van $\mathbb{R}$

Informeel:

- Verhoudingen van lijnstukken (Eudoxus, circa 375 v Chr), zie Euclides, Elementen, deel V
- Punten op de reële getallenrechte
- Eindige en oneindige decimale ontwikkelingen
(uitgezonderd de oneindige ontwikkelingen die vanaf zeker moment uit alleen negens bestaan, denk aan $0.5699999999 \dots = 0.57$).

Modellen van $\mathbb{R}$

Informeel:

- Verhoudingen van lijnstukken (Eudoxus, circa 375 v Chr), zie Euclides, Elementen, deel V
- Punten op de reële getallenrechte
- Eindige en oneindige decimale ontwikkelingen
(uitgezonderd de oneindige ontwikkelingen die vanaf zeker moment uit alleen negens bestaan, denk aan $0.5699999999 \dots = 0.57$).

Formeel:

- Dedekindsneden (R.Dedekind 1858,1872)

Modellen van $\mathbb{R}$

Informeel:

- Verhoudingen van lijnstukken (Eudoxus, circa 375 v Chr), zie Euclides, Elementen, deel V
- Punten op de reële getallenrechte
- Eindige en oneindige decimale ontwikkelingen
(uitgezonderd de oneindige ontwikkelingen die vanaf zeker moment uit alleen negens bestaan, denk aan $0.5699999999 \dots = 0.57$).

Formeel:

- Dedekindsneden (R.Dedekind 1858,1872)
- Klassen van Cauchy rijen in $\mathbb{Q}$ (Weierstrass, Heine, Cantor, e.a 1860-1870)

Stelling

$$\mathbb{R} \neq \mathbb{Q}$$

$$\mathbb{R} \neq \mathbb{Q}$$

Eerste bewijs:

Een irrationaal getal

Stelling (Pythagoras ?)

$\sqrt{2}$ is irrationaal

Een irrationaal getal

Stelling (Pythagoras ?)

$\sqrt{2}$ is irrationaal (en dus $\mathbb{R} \neq \mathbb{Q}$)

Een irrationaal getal

Stelling (Pythagoras ?)

$\sqrt{2}$ is irrationaal (en dus $\mathbb{R} \neq \mathbb{Q}$)

We laten zien dat $\sqrt{2} - 1$ irrationaal is.

Een irrationaal getal

Stelling (Pythagoras ?)

$\sqrt{2}$ is irrationaal (en dus $\mathbb{R} \neq \mathbb{Q}$)

We laten zien dat $\sqrt{2} - 1$ irrationaal is. Merk op:

$$(A) \quad \frac{1}{\sqrt{2} - 1} = \sqrt{2} + 1$$

Een irrationaal getal

Stelling (Pythagoras ?)

$\sqrt{2}$ is irrationaal (en dus $\mathbb{R} \neq \mathbb{Q}$)

We laten zien dat $\sqrt{2} - 1$ irrationaal is. Merk op:

$$(A) \quad \frac{1}{\sqrt{2} - 1} = \sqrt{2} + 1 = \sqrt{2} - 1 + 2$$

Een irrationaal getal

Stelling (Pythagoras ?)

$\sqrt{2}$ is irrationaal (en dus $\mathbb{R} \neq \mathbb{Q}$)

We laten zien dat $\sqrt{2} - 1$ irrationaal is. Merk op:

$$(A) \quad \frac{1}{\sqrt{2} - 1} = \sqrt{2} + 1 = \sqrt{2} - 1 + 2$$

Stel $\sqrt{2} - 1$ rationaal,

Een irrationaal getal

Stelling (Pythagoras ?)

$\sqrt{2}$ is irrationaal (en dus $\mathbb{R} \neq \mathbb{Q}$)

We laten zien dat $\sqrt{2} - 1$ irrationaal is. Merk op:

$$(A) \quad \frac{1}{\sqrt{2} - 1} = \sqrt{2} + 1 = \sqrt{2} - 1 + 2$$

Stel $\sqrt{2} - 1$ rationaal,

$$\sqrt{2} - 1 = \frac{p}{q}$$

Een irrationaal getal

Stelling (Pythagoras ?)

$\sqrt{2}$ is irrationaal (en dus $\mathbb{R} \neq \mathbb{Q}$)

We laten zien dat $\sqrt{2} - 1$ irrationaal is. Merk op:

$$(A) \quad \frac{1}{\sqrt{2} - 1} = \sqrt{2} + 1 = \sqrt{2} - 1 + 2$$

Stel $\sqrt{2} - 1$ rationaal,

$$\sqrt{2} - 1 = \frac{p}{q}$$

Invullen in (A):

$$\frac{q}{p} = \frac{p}{q} + 2$$

Een irrationaal getal

Stelling (Pythagoras ?)

$\sqrt{2}$ is irrationaal (en dus $\mathbb{R} \neq \mathbb{Q}$)

We laten zien dat $\sqrt{2} - 1$ irrationaal is. Merk op:

$$(A) \quad \frac{1}{\sqrt{2} - 1} = \sqrt{2} + 1 = \sqrt{2} - 1 + 2$$

Stel $\sqrt{2} - 1$ rationaal,

$$\sqrt{2} - 1 = \frac{p}{q}$$

Invullen in (A):

$$\frac{q}{p} = \frac{p}{q} + 2$$

Links: breuk met noemer p

Rechts: breuk met noemer q

Een irrationaal getal

Stelling (Pythagoras ?)

$\sqrt{2}$ is irrationaal (en dus $\mathbb{R} \neq \mathbb{Q}$)

We laten zien dat $\sqrt{2} - 1$ irrationaal is. Merk op:

$$(A) \quad \frac{1}{\sqrt{2} - 1} = \sqrt{2} + 1 = \sqrt{2} - 1 + 2$$

Stel $\sqrt{2} - 1$ rationaal,

$$\sqrt{2} - 1 = \frac{p}{q}$$

Invullen in (A):

$$\frac{q}{p} = \frac{p}{q} + 2$$

Links: breuk met noemer p

Rechts: breuk met noemer q

Dus $p = q$ en $\sqrt{2} - 1 = p/q = 1$.

Een irrationaal getal

Stelling (Pythagoras ?)

$\sqrt{2}$ is irrationaal (en dus $\mathbb{R} \neq \mathbb{Q}$)

We laten zien dat $\sqrt{2} - 1$ irrationaal is. Merk op:

$$(A) \quad \frac{1}{\sqrt{2} - 1} = \sqrt{2} + 1 = \sqrt{2} - 1 + 2$$

Stel $\sqrt{2} - 1$ rationaal,

$$\sqrt{2} - 1 = \frac{p}{q}$$

Invullen in (A):

$$\frac{q}{p} = \frac{p}{q} + 2$$

Links: breuk met noemer p

Rechts: breuk met noemer q

Dus $p = q$ en $\sqrt{2} - 1 = p/q = 1$.

Stelling (Euler, 1738)

Het getal e is irrationaal

e en π

Stelling (Euler, 1738)

Het getal e is irrationaal

Stelling (Lambert, 1768)

Het getal π is irrationaal

e en π

Stelling (Euler, 1738)

Het getal e is irrationaal

Stelling (Lambert, 1768)

Het getal π is irrationaal

Bewijzen minder eenvoudig dan dat voor $\sqrt{2}$.

e en π

Stelling (Euler, 1738)

Het getal e is irrationaal

Stelling (Lambert, 1768)

Het getal π is irrationaal

Bewijzen minder eenvoudig dan dat voor $\sqrt{2}$.

Vermoeden

De getallen $e + \pi$ en $e\pi$ zijn irrationaal

e en π

Stelling (Euler, 1738)

Het getal e is irrationaal

Stelling (Lambert, 1768)

Het getal π is irrationaal

Bewijzen minder eenvoudig dan dat voor $\sqrt{2}$.

Vermoeden

De getallen $e + \pi$ en $e\pi$ zijn irrationaal

Stelling (Gel'fond, 1929)

Het getal e^π is irrationaal

$$\mathbb{R} \neq \mathbb{Q}$$

Tweede bewijs:

Decimale ontwikkeling

Voorbeeld,

0,871328464231920093...

Decimale ontwikkeling

Voorbeeld,

0,871328464231920093...

betekent: de kleinste bovengrens (tevens limiet) van

0,8

0,87

0,871

0,8713

0,87132

0,871328

⋮

Reële getallen en decimalen

Omgekeerd: bij elk reëel getal hoort een decimale ontwikkeling.

Reële getallen en decimalen

Omgekeerd: bij elk reëel getal hoort een decimale ontwikkeling.

Voorbeeld:

0,871328464231920093...

Reële getallen en decimalen

Omgekeerd: bij elk reëel getal hoort een decimale ontwikkeling.

Voorbeeld:

0, 871328464231920093...

maal 10: **8,71328464231920093...**

Reële getallen en decimalen

Omgekeerd: bij elk reëel getal hoort een decimale ontwikkeling.

Voorbeeld:

$$\begin{array}{ll} & 0,871328464231920093\dots \\ \text{maal } 10: & \mathbf{8},71328464231920093\dots \\ \text{min } 8: & 0,71328464231920093\dots \end{array}$$

Reële getallen en decimalen

Omgekeerd: bij elk reëel getal hoort een decimale ontwikkeling.

Voorbeeld:

	0,871328464231920093...
maal 10:	8 ,71328464231920093...
min 8:	0,71328464231920093...
maal 10:	7 ,1328464231920093...

Reële getallen en decimalen

Omgekeerd: bij elk reëel getal hoort een decimale ontwikkeling.

Voorbeeld:

	0,871328464231920093...
maal 10:	8 ,71328464231920093...
min 8:	0,71328464231920093...
maal 10:	7 ,1328464231920093...
min 7:	0,1328464231920093...

Reële getallen en decimalen

Omgekeerd: bij elk reëel getal hoort een decimale ontwikkeling.

Voorbeeld:

	0,871328464231920093...
maal 10:	8 ,71328464231920093...
min 8:	0,71328464231920093...
maal 10:	7 ,1328464231920093...
min 7:	0,1328464231920093...
maal 10:	1 ,328464231920093...

Reële getallen en decimalen

Omgekeerd: bij elk reëel getal hoort een decimale ontwikkeling.

Voorbeeld:

	0,871328464231920093...
maal 10:	8 ,71328464231920093...
min 8:	0,71328464231920093...
maal 10:	7 ,1328464231920093...
min 7:	0,1328464231920093...
maal 10:	1 ,328464231920093...
enzovoort	

Toegepast op $1/7$

$$10 \text{ maal } 1/7: \quad 10/7 = 1 + 3/7$$

Toegepast op $1/7$

$$\begin{array}{ll} 10 \text{ maal } 1/7: & 10/7 = 1 + 3/7 \\ \text{min } 1, \text{ maal } 10: & 30/7 = 4 + 2/7 \end{array}$$

Toegepast op $1/7$

$$10 \text{ maal } 1/7: \quad 10/7 = \textcolor{red}{1} + \textcolor{green}{3}/7$$

$$\text{min } 1, \text{ maal } 10: \quad 30/7 = \textcolor{red}{4} + \textcolor{green}{2}/7$$

$$\text{min } 4, \text{ maal } 10: \quad 20/7 = \textcolor{red}{2} + \textcolor{green}{6}/7$$

Toegepast op $1/7$

$$10 \text{ maal } 1/7: \quad 10/7 = \mathbf{1} + \mathbf{3/7}$$

$$\text{min } 1, \text{ maal } 10: \quad 30/7 = \mathbf{4} + \mathbf{2/7}$$

$$\text{min } 4, \text{ maal } 10: \quad 20/7 = \mathbf{2} + \mathbf{6/7}$$

$$\text{min } 2, \text{ maal } 10: \quad 60/7 = \mathbf{8} + \mathbf{4/7}$$

Toegepast op $1/7$

$$10 \text{ maal } 1/7: \quad 10/7 = \mathbf{1} + \mathbf{3/7}$$

$$\text{min } 1, \text{ maal } 10: \quad 30/7 = \mathbf{4} + \mathbf{2/7}$$

$$\text{min } 4, \text{ maal } 10: \quad 20/7 = \mathbf{2} + \mathbf{6/7}$$

$$\text{min } 2, \text{ maal } 10: \quad 60/7 = \mathbf{8} + \mathbf{4/7}$$

$$\text{min } 8, \text{ maal } 10: \quad 40/7 = \mathbf{5} + \mathbf{5/7}$$

Toegepast op $1/7$

$$\begin{array}{ll} 10 \text{ maal } 1/7: & 10/7 = \mathbf{1} + \mathbf{3/7} \\ \text{min } 1, \text{ maal } 10: & 30/7 = \mathbf{4} + \mathbf{2/7} \\ \text{min } 4, \text{ maal } 10: & 20/7 = \mathbf{2} + \mathbf{6/7} \\ \text{min } 2, \text{ maal } 10: & 60/7 = \mathbf{8} + \mathbf{4/7} \\ \text{min } 8, \text{ maal } 10: & 40/7 = \mathbf{5} + \mathbf{5/7} \\ \text{min } 5, \text{ maal } 10: & 50/7 = \mathbf{7} + \mathbf{1/7} \end{array}$$

Toegepast op $1/7$

10 maal $1/7$:	$10/7 = 1 + 3/7$
min 1, maal 10:	$30/7 = 4 + 2/7$
min 4, maal 10:	$20/7 = 2 + 6/7$
min 2, maal 10:	$60/7 = 8 + 4/7$
min 8, maal 10:	$40/7 = 5 + 5/7$
min 5, maal 10:	$50/7 = 7 + 1/7$
min 7, maal 10:	$10/7 = 1 + 3/7$

Toegepast op $1/7$

$$\begin{array}{ll} 10 \text{ maal } 1/7: & 10/7 = \mathbf{1} + \mathbf{3/7} \\ \text{min } 1, \text{ maal } 10: & 30/7 = \mathbf{4} + \mathbf{2/7} \\ \text{min } 4, \text{ maal } 10: & 20/7 = \mathbf{2} + \mathbf{6/7} \\ \text{min } 2, \text{ maal } 10: & 60/7 = \mathbf{8} + \mathbf{4/7} \\ \text{min } 8, \text{ maal } 10: & 40/7 = \mathbf{5} + \mathbf{5/7} \\ \text{min } 5, \text{ maal } 10: & 50/7 = \mathbf{7} + \mathbf{1/7} \\ \text{min } 7, \text{ maal } 10: & 10/7 = \mathbf{1} + \mathbf{3/7} \end{array}$$

Nu volgt herhaling van zetten

Toegepast op $1/7$

$$\begin{array}{ll} 10 \text{ maal } 1/7: & 10/7 = \mathbf{1} + \mathbf{3}/7 \\ \text{min } 1, \text{ maal } 10: & 30/7 = \mathbf{4} + \mathbf{2}/7 \\ \text{min } 4, \text{ maal } 10: & 20/7 = \mathbf{2} + \mathbf{6}/7 \\ \text{min } 2, \text{ maal } 10: & 60/7 = \mathbf{8} + \mathbf{4}/7 \\ \text{min } 8, \text{ maal } 10: & 40/7 = \mathbf{5} + \mathbf{5}/7 \\ \text{min } 5, \text{ maal } 10: & 50/7 = \mathbf{7} + \mathbf{1}/7 \\ \text{min } 7, \text{ maal } 10: & 10/7 = \mathbf{1} + \mathbf{3}/7 \end{array}$$

Nu volgt herhaling van zetten

Dus:

$$1/7 = 0, \mathbf{142857\ 142857\ 142857\ 142857\ \dots}$$

Periodieke decimale ontwikkelingen

Stelling (folklore)

De decimale ontwikkeling van een rationaal getal is ofwel eindig, ofwel oneindig en (vanaf zeker moment) periodiek.

Periodieke decimale ontwikkelingen

Stelling (folklore)

De decimale ontwikkeling van een rationaal getal is ofwel eindig, ofwel oneindig en (vanaf zeker moment) periodiek.

Er zijn vele niet-periodieke decimale ontwikkelingen. Bijvoorbeeld

$0,1010010001000010000010000\dots$

(1 één, 1 nul 1 één, 2 nullen 1 één, 3 nullen, één 1, etc).

Periodieke decimale ontwikkelingen

Stelling (folklore)

De decimale ontwikkeling van een rationaal getal is ofwel eindig, ofwel oneindig en (vanaf zeker moment) periodiek.

Er zijn vele niet-periodieke decimale ontwikkelingen. Bijvoorbeeld

$0,1010010001000010000010000\dots$

(1 één, 1 nul 1 één, 2 nullen 1 één, 3 nullen, één 1, etc).

Dit laatste getal is dus niet rationaal.

Periodieke decimale ontwikkelingen

Stelling (folklore)

De decimale ontwikkeling van een rationaal getal is ofwel eindig, ofwel oneindig en (vanaf zeker moment) periodiek.

Er zijn vele niet-periodieke decimale ontwikkelingen. Bijvoorbeeld

$0,1010010001000010000010000\dots$

(1 één, 1 nul 1 één, 2 nullen 1 één, 3 nullen, één 1, etc).

Dit laatste getal is dus niet rationaal.

Conclusie (wederom): $\mathbb{R} \neq \mathbb{Q}$.

$$\mathbb{R} \neq \mathbb{Q}$$

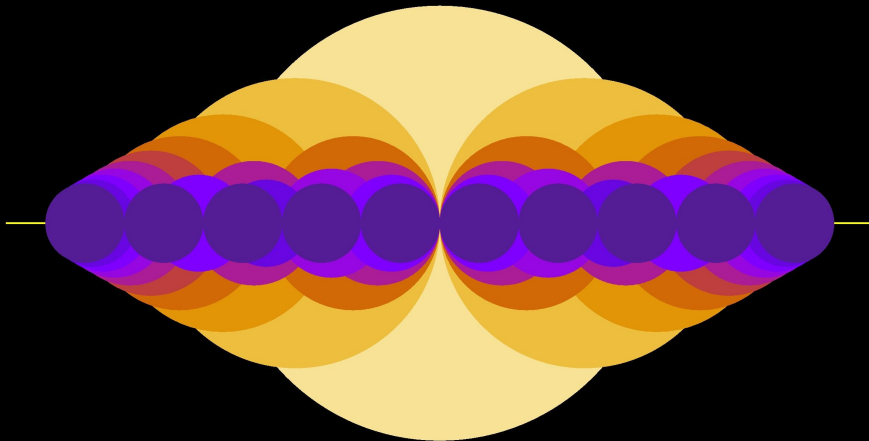
Derde bewijs:

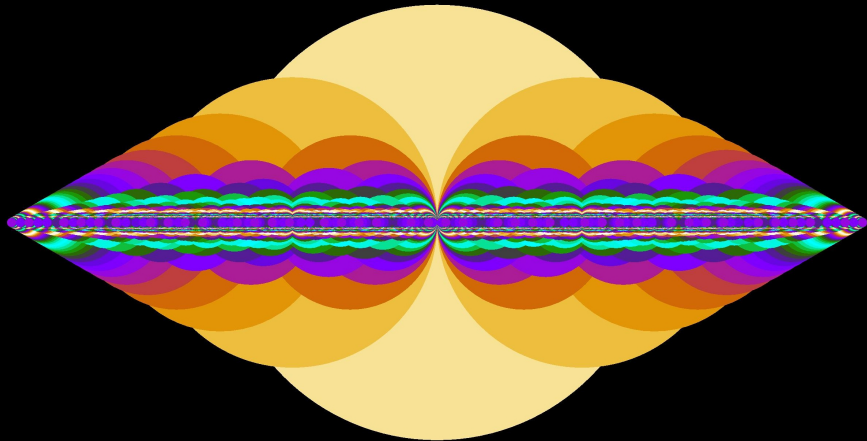
De getallenrechte

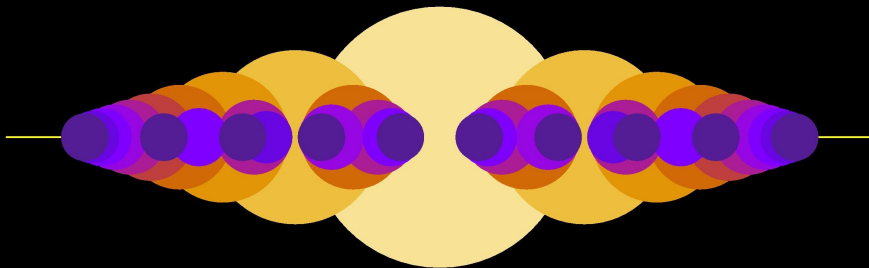
$0 < p/q < 1$, $2 \leq q \leq 11$, $\text{straal} = 0.5/q$

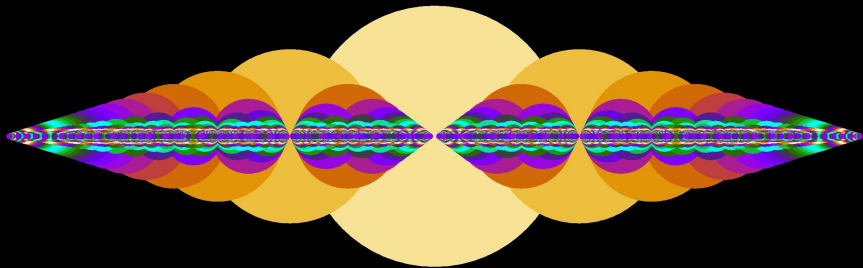
$0 < p/q < 1$, straal = $0.5/q$

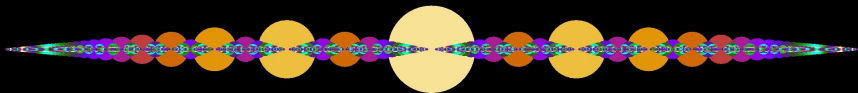
$0 < p/q < 1$, $2 \leq q \leq 11$, $\text{straal} = 0.3/q$

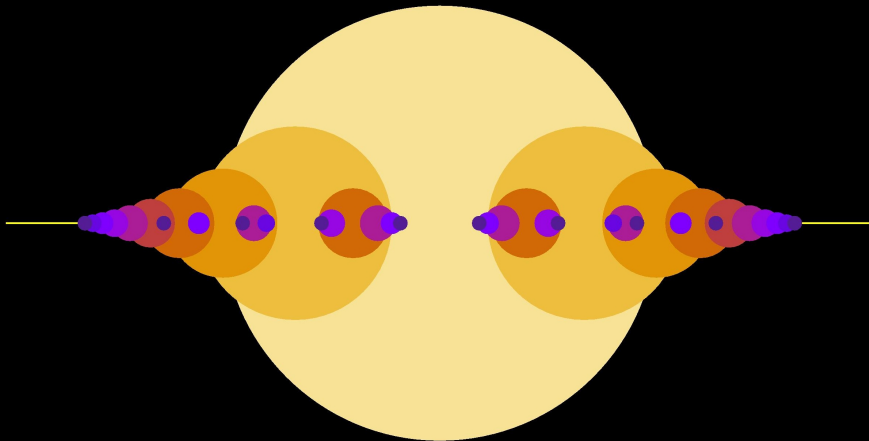
$0 < p/q < 1$, $\text{straal} = 0.3/q$

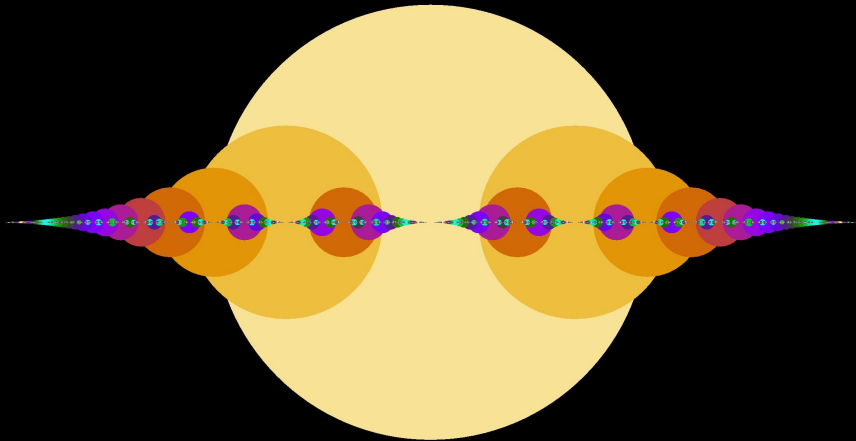
$0 < p/q < 1$, $\text{straal} = 0.1/q$

$0 < p/q < 1$, $2 \leq q \leq 11$, $\text{straal} = 1/q^2$

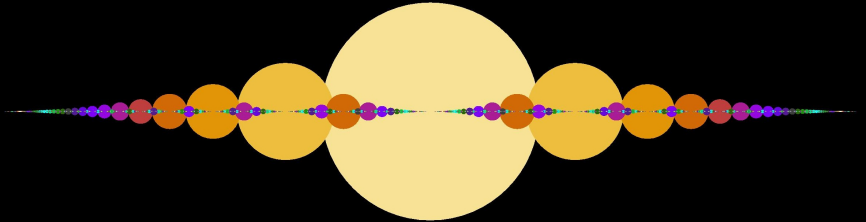

$0 < p/q < 1$, straal $= 1/q^2$

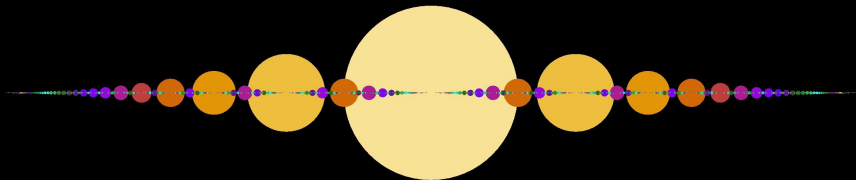

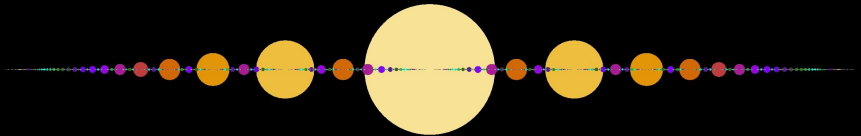
$$0 < p/q < 1, \text{ straal} = 0.5/q^2$$

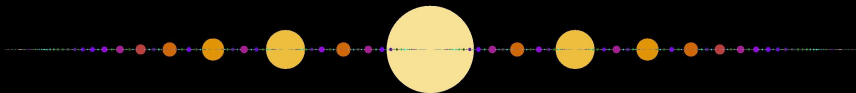
$0 < p/q < 1$, $\text{straal} = 0.4/q^2$

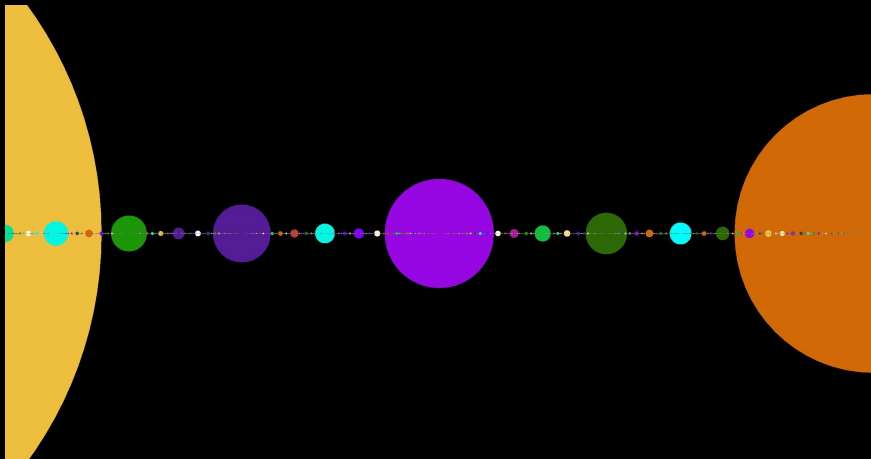
$0 < p/q < 1$, $\text{straal} = 0.3/q^2$

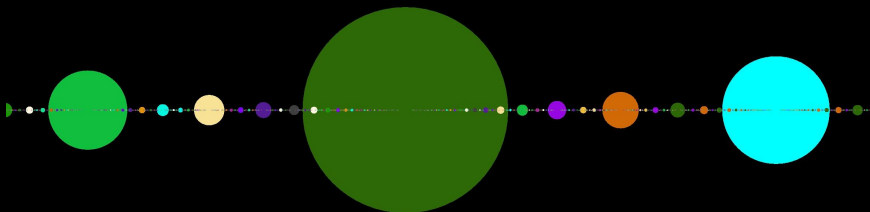
$$0 < p/q < 1, \text{ straal} = 0.2/q^2$$

$0.35 < p/q < 0.4$, $\text{straal} = 0.2/q^2$

$$0.38 < p/q < 0.39, \text{ straal} = 0.2/q^2$$

Een plekje voor $\mathbb{Q}$

Er geldt:

$$\frac{1}{2} + \frac{1}{4} + \frac{1}{8} + \frac{1}{16} + \cdots = 1.$$

Een plekje voor $\mathbb{Q}$

Er geldt:

$$\frac{1}{2} + \frac{1}{4} + \frac{1}{8} + \frac{1}{16} + \cdots = 1.$$

Waarom?

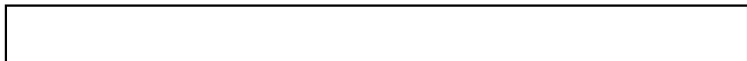

Een plekje voor $\mathbb{Q}$

Er geldt:

$$\frac{1}{2} + \frac{1}{4} + \frac{1}{8} + \frac{1}{16} + \cdots = 1.$$

Waarom? Neem een balk met lengte 1:

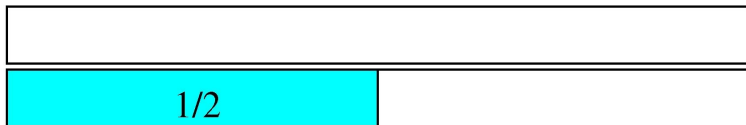

Een plekje voor $\mathbb{Q}$

Er geldt:

$$\frac{1}{2} + \frac{1}{4} + \frac{1}{8} + \frac{1}{16} + \cdots = 1.$$

Waarom? Neem een balk met lengte 1:

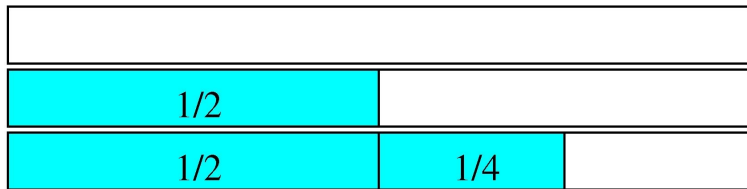

Een plekje voor $\mathbb{Q}$

Er geldt:

$$\frac{1}{2} + \frac{1}{4} + \frac{1}{8} + \frac{1}{16} + \cdots = 1.$$

Waarom? Neem een balk met lengte 1:

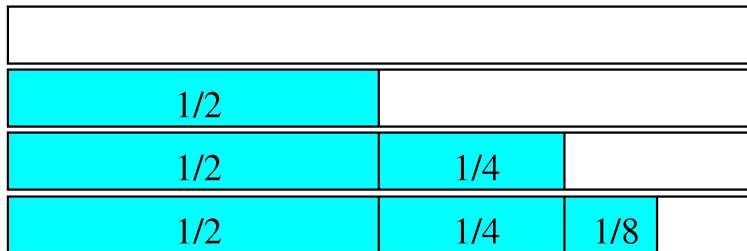

Een plekje voor $\mathbb{Q}$

Er geldt:

$$\frac{1}{2} + \frac{1}{4} + \frac{1}{8} + \frac{1}{16} + \cdots = 1.$$

Waarom? Neem een balk met lengte 1:

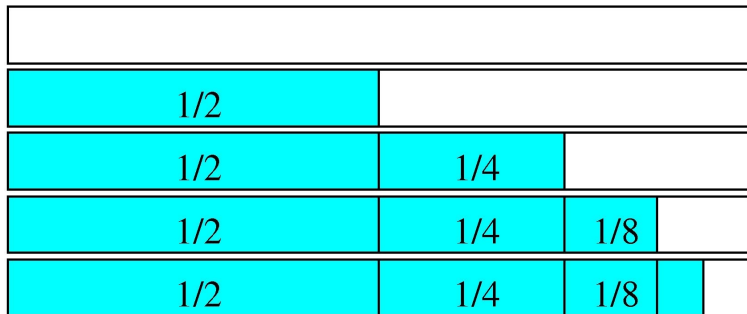

Een plekje voor $\mathbb{Q}$

Er geldt:

$$\frac{1}{2} + \frac{1}{4} + \frac{1}{8} + \frac{1}{16} + \cdots = 1.$$

Waarom? Neem een balk met lengte 1:

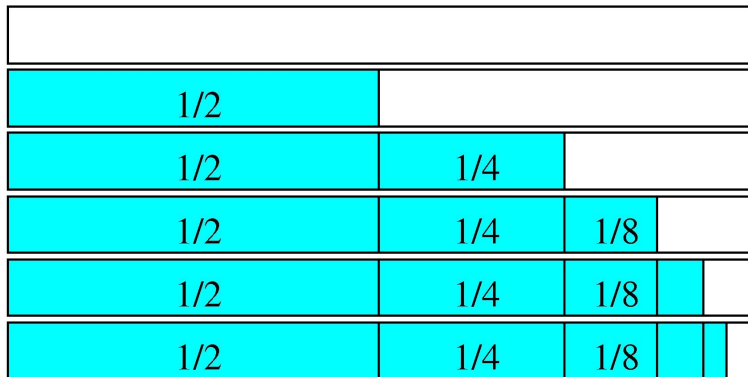

Een plekje voor $\mathbb{Q}$

Er geldt:

$$\frac{1}{2} + \frac{1}{4} + \frac{1}{8} + \frac{1}{16} + \dots = 1.$$

Waarom? Neem een balk met lengte 1:

$\mathbb{Q}$ heeft maat nul

De positieve breuk p/q stippen we aan met een viltstift met doorsnede

$$\frac{1}{1000} \times \frac{1}{2^{p+q}} = \frac{1}{1000} \times \frac{1}{2^p} \times \frac{1}{2^q}$$

$\mathbb{Q}$ heeft maat nul

De positieve breuk p/q stippen we aan met een viltstift met doorsnede

$$\frac{1}{1000} \times \frac{1}{2^{p+q}} = \frac{1}{1000} \times \frac{1}{2^p} \times \frac{1}{2^q}$$

Sommeren over $p = 1, 2, 3, \dots$ geeft

$$\frac{1}{1000} \times \frac{1}{2^q}$$

$\mathbb{Q}$ heeft maat nul

De positieve breuk p/q stippen we aan met een viltstift met doorsnede

$$\frac{1}{1000} \times \frac{1}{2^{p+q}} = \frac{1}{1000} \times \frac{1}{2^p} \times \frac{1}{2^q}$$

Sommeren over $p = 1, 2, 3, \dots$ geeft

$$\frac{1}{1000} \times \frac{1}{2^q}$$

Sommeren over $q = 1, 2, 3, \dots$ geeft vervolgens

$$\frac{1}{1000}$$

$\mathbb{Q}$ heeft maat nul

De positieve breuk p/q stippen we aan met een viltstift met doorsnede

$$\frac{1}{1000} \times \frac{1}{2^{p+q}} = \frac{1}{1000} \times \frac{1}{2^p} \times \frac{1}{2^q}$$

Sommeren over $p = 1, 2, 3, \dots$ geeft

$$\frac{1}{1000} \times \frac{1}{2^q}$$

Sommeren over $q = 1, 2, 3, \dots$ geeft vervolgens

$$\frac{1}{1000}$$

Conclusie: $\mathbb{R} \neq \mathbb{Q}$

$\mathbb{Q}$ heeft maat nul

De positieve breuk p/q stippen we aan met een viltstift met doorsnede

$$\frac{1}{1000} \times \frac{1}{2^{p+q}} = \frac{1}{1000} \times \frac{1}{2^p} \times \frac{1}{2^q}$$

Sommeren over $p = 1, 2, 3, \dots$ geeft

$$\frac{1}{1000} \times \frac{1}{2^q}$$

Sommeren over $q = 1, 2, 3, \dots$ geeft vervolgens

$$\frac{1}{1000}$$

Conclusie: $\mathbb{R} \neq \mathbb{Q}$

Sterker nog: 'bijna' alle reële getallen zijn irrationaal.

Rationale punten in het vlak

Ter vermaak:

Elk punt van de vorm

$$\left(\frac{p}{q}, \frac{r}{q}\right)$$

in het éénheidsvierkant geven we aan met een viltstiftpunt waarvan de grootte afhangt van q .

Rationale punten in het vlak

Ter vermaak:

Elk punt van de vorm

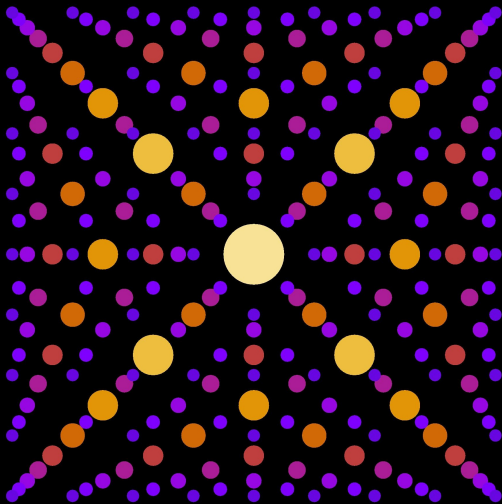
$$\left(\frac{p}{q}, \frac{r}{q} \right)$$

in het éénheidsvierkant geven we aan met een viltstiftpunt waarvan de grootte afhangt van q .

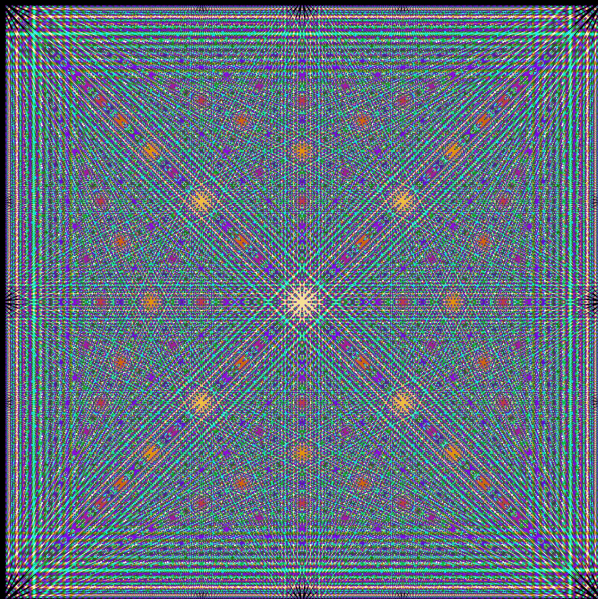
We kiezen grootten van de vorm

$$\sim \frac{1}{q} \qquad \sim \frac{1}{q^{1.5}}$$

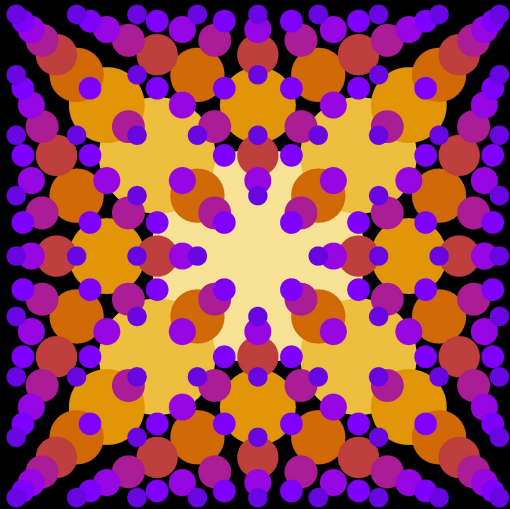
$0 < p/q, r/q < 1, 2 \leq q \leq 10$, straal = $0.1/q$

$0 < p/q, r/q < 1$, $\text{straal} = 0.1/q$

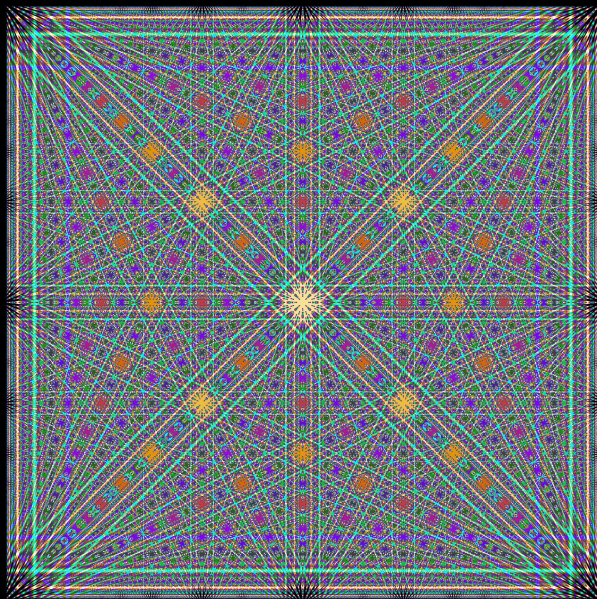

$0 < p/q, r/q < 1, 2 \leq q \leq 10$, $\text{straal} = 0.5/q^{1.5}$

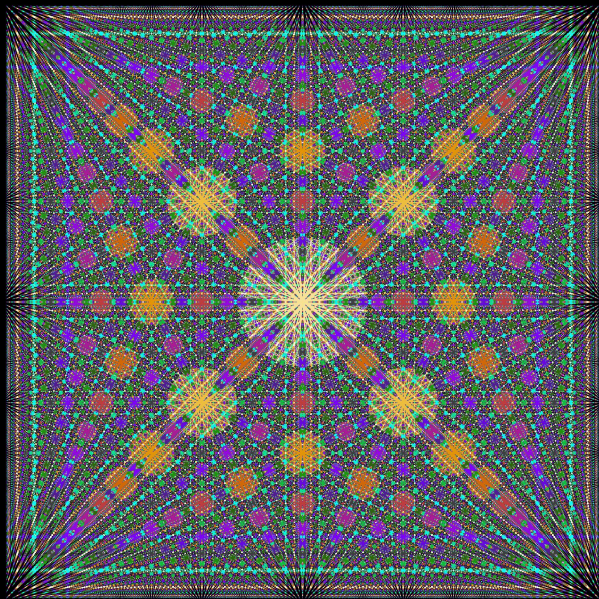

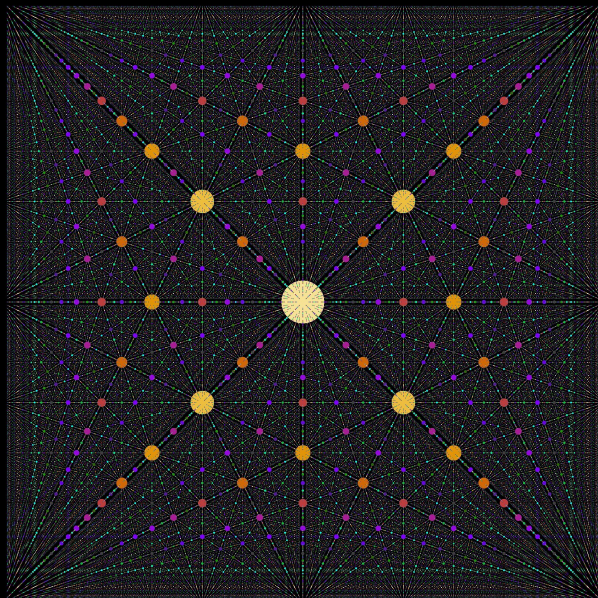
$0 < p/q, r/q < 1$, $\text{straal} = 0.5/q^{1.5}$

$0 < p/q, r/q < 1$, $\text{straal} = 0.3/q^{1.5}$

$0 < p/q, r/q < 1$, $\text{straal} = 0.1/q^{1.5}$

Algebraïsche getallen

Het irrationale getal $\sqrt{2}$ is nulpunt van $x^2 - 2$.

Algebraïsche getallen

Het irrationale getal $\sqrt{2}$ is nulpunt van $x^2 - 2$.

Het getal $\sqrt[3]{17}$ is nulpunt van $x^3 - 17$, etc.

Algebraïsche getallen

Het irrationale getal $\sqrt{2}$ is nulpunt van $x^2 - 2$.

Het getal $\sqrt[3]{17}$ is nulpunt van $x^3 - 17$, etc.

We noemen dit algebraïsche getallen.

Algebraïsche getallen

Het irrationale getal $\sqrt{2}$ is nulpunt van $x^2 - 2$.

Het getal $\sqrt[3]{17}$ is nulpunt van $x^3 - 17$, etc.

We noemen dit algebraïsche getallen. De nulpunten van

- $x^3 - x + 2$
- $3x^5 + 8x^2 - 2x + 5$
- $x^{101} - x^{61} + 23$
- etcetera.

noemen we ook algebraïsche getallen.

Algebraïsche getallen

Het irrationale getal $\sqrt{2}$ is nulpunt van $x^2 - 2$.

Het getal $\sqrt[3]{17}$ is nulpunt van $x^3 - 17$, etc.

We noemen dit algebraïsche getallen. De nulpunten van

- $x^3 - x + 2$
- $3x^5 + 8x^2 - 2x + 5$
- $x^{101} - x^{61} + 23$
- etcetera.

noemen we ook algebraïsche getallen.

Definitie

Een nulpunt van een veelterm met gehele coëfficiënten noemen we een *algebraïsch getal*.

Algebraïsche getallen

Het irrationale getal $\sqrt{2}$ is nulpunt van $x^2 - 2$.

Het getal $\sqrt[3]{17}$ is nulpunt van $x^3 - 17$, etc.

We noemen dit algebraïsche getallen. De nulpunten van

- $x^3 - x + 2$
- $3x^5 + 8x^2 - 2x + 5$
- $x^{101} - x^{61} + 23$
- etcetera.

noemen we ook algebraïsche getallen.

Definitie

Een nulpunt van een veelterm met gehele coëfficiënten noemen we een *algebraïsch getal*.

NB: Rationale getallen zijn ook algebraïsch, bijvoorbeeld $2/3$ is nulpunt van $3x - 2$.

Transcendente getallen

Definitie

Een reëel getal dat niet algebraïsch is
noemen we *transcendent*

Transcendente getallen

Definitie

Een reëel getal dat niet algebraïsch is
noemen we *transcendent*

Stelling (Liouville, 1844)

Transcendente getallen bestaan

Overaftelbaar

Stelling (Cantor, rond 1870)

"Bijna" alle reële getallen zijn transcendent!

Overaftelbaar

Stelling (Cantor, rond 1870)

"Bijna" alle reële getallen zijn transcendent!

Contrast:

Met het merendeel van de reële werken we nooit, maar we hebben ze toch nodig

Overaftelbaar

Stelling (Cantor, rond 1870)

"Bijna" alle reële getallen zijn transcendent!

Contrast:

Met het merendeel van de reële werken we nooit, maar we hebben ze toch nodig

Cirkelquadratuur

Stelling (Hermite, 1853)

Het getal e is transcendent

Cirkelquadratuur

Stelling (Hermite, 1853)

Het getal e is transcendent

Stelling (Lindemann, 1881)

Het getal π is transcendent

Een persoonlijke top 5
van reële getallen

Nummer 5 en 4

$$e^{\pi\sqrt{67}} = 147197952743,9999986624542\dots$$

Nummer 5 en 4

$$e^{\pi\sqrt{67}} = 147197952743,9999986624542\dots$$

$$e^{\pi\sqrt{163}} = 262537412640768743,9999999999992500\dots$$

Nummer 5 en 4

$$e^{\pi\sqrt{67}} = 147197952743,9999986624542\dots$$

$$e^{\pi\sqrt{163}} = 262537412640768743,9999999999992500\dots$$

Stelling (Gel'fond 1929)

De getallen $e^{\pi\sqrt{67}}$ en $e^{\pi\sqrt{163}}$ zijn transcendent.

Nummer 3

$$\alpha = 0,9 \times 0,99 \times 0,999 \times 0,9999 \times 0,99999 \times \dots$$

Nummer 3

$$\alpha = 0,9 \times 0,99 \times 0,999 \times 0,9999 \times 0,99999 \times \dots$$

In decimalen:

$$\alpha = 0,89$$

00100

99998999

00000010000

99999999899999

00000000001000000

99999999999989999999

000000000000000100000000...

Nummer 3

$$\alpha = 0,9 \times 0,99 \times 0,999 \times 0,9999 \times 0,99999 \times \dots$$

Stelling (Nesterenko 1996)

Het getal α is transcendent

(Bijzonder geval van een uitgebreide stelling van Nesterenko)

Nummer 3

$$\alpha = 0,9 \times 0,99 \times 0,999 \times 0,9999 \times 0,99999 \times \dots$$

Nog een verrassing:

$$\alpha^3 = 0,70$$

4993000

8999890000

129999985000000

1699999998100000000

20999999999770000000000

24999999999973000000000000

289999999999996900000000000000 ...

Nummer 2

Het getal van Champernowne:

$$\beta = 0,123456789101112131415161718192021 \dots$$

Nummer 2

Het getal van Champernowne:

$$\beta = 0,123456789101112131415161718192021 \dots$$

Stelling (Mahler 1937)

Het getal β is transcendent

Nummer 1

$$\frac{1}{1} + \frac{1}{2} + \frac{1}{3} + \frac{1}{4} + \frac{1}{5} + \frac{1}{6} + \dots$$

Nummer 1

$$\frac{1}{1} + \frac{1}{2} + \frac{1}{3} + \frac{1}{4} + \frac{1}{5} + \frac{1}{6} + \dots$$

Helaas bestaat dit getal niet, want de reeks divergeert.

Nummer 1

$$\frac{1}{1} + \frac{1}{2} + \frac{1}{3} + \frac{1}{4} + \frac{1}{5} + \frac{1}{6} + \dots$$

Helaas bestaat dit getal niet, want de reeks divergeert.
We hebben wel:

$$\frac{1}{1} + \frac{1}{2} + \dots + \frac{1}{N-1} - \ln(N) \rightarrow \gamma$$

als $N \rightarrow \infty$, waarin

$$\gamma = 0.577215664901532860606\dots$$

Nummer 1

$$\frac{1}{1} + \frac{1}{2} + \frac{1}{3} + \frac{1}{4} + \frac{1}{5} + \frac{1}{6} + \dots$$

Helaas bestaat dit getal niet, want de reeks divergeert.
We hebben wel:

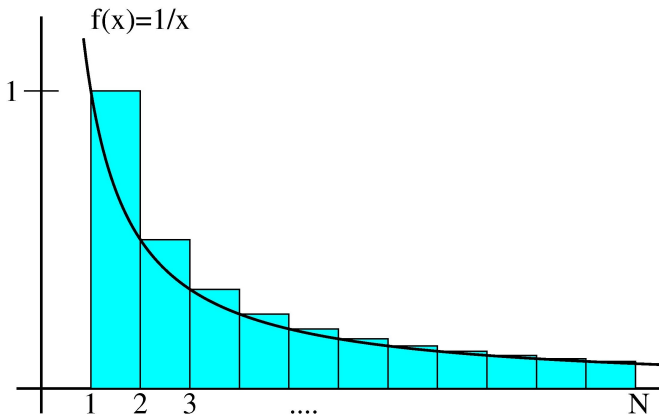
$$\frac{1}{1} + \frac{1}{2} + \dots + \frac{1}{N-1} - \ln(N) \rightarrow \gamma$$

als $N \rightarrow \infty$, waarin

$$\gamma = 0.577215664901532860606\dots$$

We noemen γ de *Euler constante*.

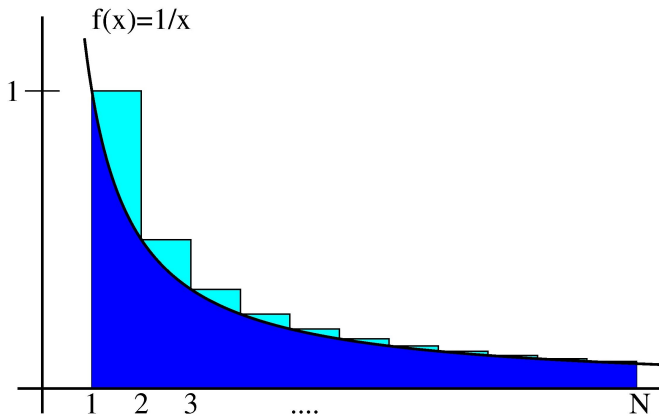
Bestaan van Euler's constante

Lichtblauwe gebied heeft oppervlak

$$\frac{1}{1} + \frac{1}{2} + \frac{1}{3} + \cdots + \frac{1}{N-1}$$

Bestaan van Euler's constante

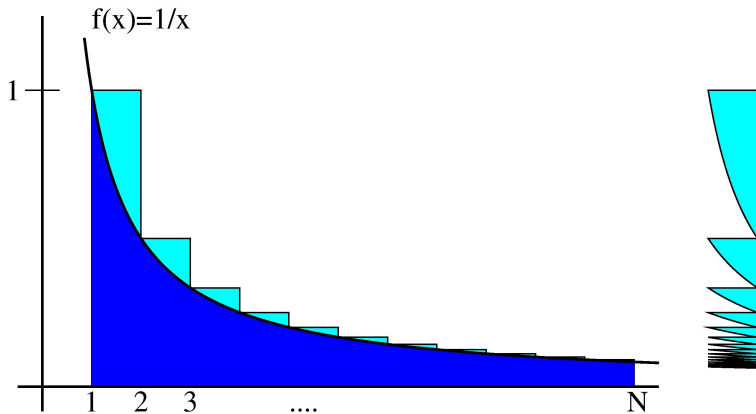

Donkerblauwe gebied heeft oppervlak

$$\int_1^N \frac{dx}{x} = \ln(N)$$

Bestaan van Euler's constante

Het verschil van de oppervlakken gaat naar γ .

Vermoeden (folklore)

Het getal γ is irrationaal

P. Appell, 1855-1930

Epiloog

Epiloog

Epiloog

Epiloog

Einde